Надія ЯКОБЧУК (*Київ*)

Листування І. М. Каманіна з Ганною Барвінок (1901–1910 рр.) у фондах Інституту рукопису Національної Бібліотеки України ім. В. Вернадського

Ім'я Івана Михайловича Каманіна (1850–1921) на сьогодні відоме практично всім дослідникам вітчизняної історії. Видатний вчений-історик, архівіст, археограф, палеограф і громадський діяч, який віддав всі свої сили для розвитку і збагачення української науки. Ця людина залишила по собі значну та різнопланову за змістом творчу та епістолярну спадщину, яка досі залишається мало дослідженою. Якщо деякі наукові та публіцистичні праці І. М. Каманіна (зокрема з історії козацтва) використовувалися в комплексі історіографічних джерел наукових досліджень, то епістолярії практично не залучалися до наукового обігу. Так вдалося виявити лише одну публікацію, об'єктом дослідження в якій стали листи вченого. Це невелика за обсягом стаття Ю. Мицика[1], присвячена вивченню взаємовідносин І. М. Каманіна з М. С. Грушевським на основі кореспонденцій першого. Крім того, кілька листів вченого, адресованих М. Довнар-Запольському, М. Ф. Володимирському-Буданову, А. П. Шелухіну було включено до 1-го тому збірника документів «Київський центральний архів давніх актів 1852–1943» (2002 р.).

Епістолярна спадщина вченого досить об'ємна (понад 500 листів), хоча кореспонденцій, адресованих І. М. Каманіну виявлено менше, ніж написаних ним особисто. Серед його адресатів видатні особистості кінця XIX – початку XX століття: науковці, письменники, громадські діячі. Це зокрема В. Антонович, М. Грушевський, М. Довнар-Запольський, М. Біляшівський, Б. Грінченко, В. Іконніков, О. Куліш та інші.

Листування дослідника з О. М. Куліш (псевд. – Ганна Барвінок) становить значну частину його епістолярної спадщини. Це джерело досі ще не розглядалося окремо і не було об'єктом спеціального дослідження, що робить наше повідомлення актуальним і не позбавленим наукової новизни. У ньому будездійснено аналіз і визначено інформаційну цінність частини кореспонденцій Івана Каманіна до Ганни Барвінок.

На сьогоднішній день вдалося виявити 486 епістоляріїв дописувачів, з них 87 написані І. М. Каманіним. Листування І. М. Каманіна і О. М. Куліш зберігається в двох наукових установах: Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського та відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка[2]. Оскільки комплекс епістоляріїв досить великий, об'єктом даного повідомлення ми обрали кореспонденції І. М. Каманіна, знайдені у Фонді І (Літературні матеріали) ІР НБУВ. Це 33 листи розміром від 1 до 3 аркушів, написані на білому папері. Вони мають задовільний стан, і лише на деяких виявлено значні пошкодження, що утруднюють прочитання тексту[3].

Хронологічно епістолярії охоплюють період з 1903 до 1910 року, при цьому наявні кореспонденції без дати. Один з них не має початку і більше схожий на непов'язані між собою уривки.

Тон всіх листів дуже доброзичливий, щирий і відвертий. Можемо зробити висновок, що між собою спілкуються добрі друзі, яких об'єднують спільна мета та інтереси. Вже у привітаннях на початку кожного послання «Висоповажна пані добродійка», «Дорога пані», «Дорогий мій друг» вбачається глибока повага і надзвичайна прихильність до адресата.

Основною сюжетною лінією всіх 33 листів є справа підготовки до друку та публікація повного «видання творів и листивъ [П.] Кулиша и зъ його біографією, у котрої будуть розслідувані нетільки внішні факты его життя, але і эволюція його творчества і його исторічнихъ поглядівъ»[4], якою на прохання Олександри Михайлівни скрупульозно займається І. Каманін. Крім того, в них містяться факти, які можна використати для уточнення психологічного портрету дослідника, а також інформація про

поточні події громадського і культурного життя Києва і України, сучасниками яких були респонденти. За даним масивом джерел можна визначити коло колег і знайомих І. М. Каманіна, з якими він підтримував постійні зв'язки.

Те, що на основі виявлених епістоляріїв можна майже по днях відтворити процес підготовки багатотомного видання творів одного з найвідоміших українських письменників, робить їх важливим історичним джерелом, а вміщену в них інформацію надзвичайно цінною для дослідників історії вітчизняної літератури. Ми ж можемо дійти висновку, що дана робота була досить тривалою і вимагала багато сил обох дописувачів.

Так у першому з виявлених листів містяться відомості про збір та систематизацію епістолярної спадщини письменника як базового матеріалу для складання найповнішого варіанту його біографії[5]. А з наступного дізнаємося про пошук видавця творів П. Куліша в Києві та приблизну суму, у яку може обійтися запланований проект[6]. Наголошується на особливій важливості справи і зазначено, що у її здійсненні можуть допомогти Б. Грінченко та А. Стороженко. Досить цінною є інформація про рубрикацію творчого доробку письменника для видання окремими томами: «Я розибравъ творы Пант[елеймона]. Ол[ександрови]ча и роздыливъ их на таки виддили: 1, литературны произведения, вирши, драми, оповидання и романы; уси вони займуть тома чотири або й п'ять; 2, Исторични твори – томивъ висимъ; 3, Истор'я языка и летературы – тома два чи три; сюда увийдуть и полимични стати; 4, Этнографични твори – одинъ або два тома. 5, Письма – два тома; сюди увыйде и біографія. Ціле видання займе отъ 15-20 томовъ»[7]. Тут же окреслено коло питань, які мають бути вирішені при підготовці видання[8]. У цьому ж листі знаходимо інформацію про періодичні видання, в яких вміщені не перевидані твори письменника, а також про те, що до майбутніх томів планувалось залучити публікації і з зарубіжних журналів, з яких робилися рукописні копії. Більш того, за змістом вже одного з перших епістоляріїв можемо встановити приблизний термін закінчення збору матеріалів для комплектації томів – літо 1904 року[9]. Маємо відомості, що влітку цього ж року І. М. Каманін

знайшов чотири рукописи історичних творів П. Куліша, які за його редакцією мала друкувати Київська Археографічна комісія.

У наступних листах міститься інформація про плани щодо друку другого тому «Матеріалів до історії возз'єднання Русі», який не був виданий автором. Книга мала з'явитися весною 1905 року[10], але, як видно з подальшого листування, у березні цього року за відсутності дозволу Київської Археографічної Комісії її ще не почали друкувати[11]. Далі маємо дані про отримання цього дозволу, але з певними поправками, відповідно до програми Комісії[12]. А в цей час у Києві продовжують готувати до публікації твори П. Куліша під чітким керівництвом І. М. Каманіна: «…я і доглядаю і руководжу писарями, що переписують творы Пант[елеймона] Ол[ександрови]ча. Не мало вже попереписувано й печатаного»[13]. Поряд з цим наявні відомості про пошук творів письменника не лише у Києві, а й в інших містах України, зокрема у Львові, оскільки вони друкувалися в галицьких часописах. Щоб їх отримати і залучити до справи І. М. Каманін сподівається на допомогу М. С. Грушевського[14].

У кореспонденції, датованій лютим 1906 року знаходимо відомості про продовження безперервної та дуже ретельної роботи з рукописами творів П. Куліша. Вони перечитуються, звіряються, оскільки упорядник прагне зробити «изданіе научным», зі збереженням всіх доповнень відповідно оригіналу. Поряд з цим дізнаємося, що до опрацювання залучаються не тільки рукописи письменника, а і публікації про нього та його творчість у періодичній пресі початку XX століття[15].

Досить цінна інформація міститься у листі від 20 червня 1906 року, а саме історія видання праці П. Куліша «Святе Письмо», перелік інших його творів («Крашанка», «Іовъ», «Слава», «Розмова» та ін.), а також зміст роботи «Хутірна філософія». У наступній кореспонденції знаходимо відомості про закінчення складання програми «изданія сочиненій Пант[елеймона] Ол[ександрови]ча», яка у кількох екземплярах була надіслана особам, думка яких особливо цікавила І. М. Каманіна. Серед них В. П. Горленко, І. І. Білозерський, А. В. Стороженко, М. Н. Кочубей. «Зібравши і обговоривши усі поради і думки, – пише вче-

ний, – я пришлю свое мненіе як треба почати друк і тоді з Божою допомогою приймимося до роботи». Тут же знаходиться згадка про статтю П. Куліша «Польша и Русь», яка зберігається в Державному Архіві у Петербурзі[16].

З наступних епістоляріївмаємо відомості про отримання позитивного відгуку щодо програми майбутнього видання та відповідних рекомендацій від усіх діячів, що ознайомилися з нею. Тут же знаходимо перелік питань організаційного характеру (підбір паперу, шрифтів, портретів, об'єм томів, тираж), а також розрахунки витрат на друк.

Лист, датований 25 жовтня 1906 року цікавий тим, що вміщує інформацію про підготовку передмови до повного зібрання творів П. Куліша, написання якої І. М. Каманін залишає особисто за собою: «…я предисловіе напишу самъ и никого не допущу до участія въ немъ; такъ какъ изданіе будетъ серьезное и научное». Далі визначені основні сюжетні лінії майбутнього переднього слова: «Въ предисловіи же надо сказать о значеніи литературныхъ трудовъ и научныхъ сочиненій его для исторіи украинъского самосознанія; так какъ это значенее обусловліваетъ самое изданіе»[17]. Усі примітки та пояснення вчений також прагне оформити сам.

З наступних кореспонденцій дізнаємося, що у січні-лютому 1907 року перші томи повного зібрання творів та листів П. Куліша укомплектовано і віддано в набір. Важливою є інформація про структуру першого з них. Туди увійшли збірки віршів письменника «Хутірна поезія», «Дзвін», «Досвітки» та інші невеликі за обсягом твори. У кінці січня з'явилися перші друковані аркуші, однак робота просувається повільно, бо упорядник прагне уникнути описок і помилок[18]. Паралельно з цим вирішуються фінансові та організаційні проблеми. Ще одним цікавим фактом є те, що І. Каманіну допомагають готувати видання відомі діячі того часу: зокрема А. П. Шелухін робить рукописну копію з віршованого перекладу Біблії, знайденої в Чернігові. Крім того, при друці планується керуватися рекомендаціями, наданими М. Дашкевичем, А. Стороженком, І. Білозерським, В. Горленком. Тут же містяться дані про намір залучити до справи петербурзьких

видавців Вольфа та Маркса, хоча сподівань на них покладається мало. Однак усі питання з приводу цензури, друку, друкарень, контрактів вирішуються тільки з урахуванням думки Ганни Барвінок.

Лист від 23 лютого 1907 року містить цінну інформацію про псевдоніми П. О. Куліша «Невідомий» та «Іван Гроза» (першим підписано кілька віршів в журналі «Основа», а другий виявити не вдалося), а також його сатиричний твір «Кулішу пеклі», який теж планують включити до видання. Хоча Олександра Михайлівна проти цього вчинку, бо це компрометуватиме осіб-прототипів персонажів[19].

У наступному епістолярії знаходимо відомості про продовження копіювання творів для видання, а також перший удар масштабній справі І. М. Каманіна і О. М. Куліш. Справа в тому, що в цей час з'явилася чутка про видання тритомника творів письменника у Львові, і це, як пише вчений «не только страшный подрывъ нашему изданію, но прямо зарезываетъ насъ без ножа», тому що призведе до втрати «широкой публики» і звузить коло поширення книг до «ученыхъ, библіотек, и учебных учрежденій». Тут же є інформація, що за місяць почнуть друкувати повне зібрання творів П. Куліша, тому дописувачі погоджують питання тиражу, ціни та гонорару редактору, хоча останнє менше всього цікавить І. Каманіна. Дізнаємося, що тираж першого тому складатиме 3 тисячі примірників, а його друк обійдеться у 1000–1200 карб. Визначено приблизний час на видання кожного тому – 2-3 місяці, а також обговорюються умови договору і розрахунків з друкарнею[20].

Листи, датовані груднем 1907 року, вміщують інформацію про неперервну роботу над друком першого тому творів П. Куліша: виготовлення коректурних і перших редакторських аркушів. До кожної збірки віршів готуються необхідні примітки і пояснення, а самі вірші розташовуються за тематичним та хронологічним принципом. Поряд з цим цікавими є відомості про сумніви щодо авторства збірки «Три сльози дівочі»: В. Горленко наполягає, що її писав не Куліш. З тексту листа ми можемо встановити дату її написання і першого видання у журналі «Хата» –

1847 і 1860 роки. Все ж видавці погодилися включити дані вірші до багатотомника, але «съ оговоркой, что на нихъ такъ отпечатлелась рука и стиль Пант[елеймона] Ол[ександрови]ча, что стихи безъ риска могуть быть отнесены, хотя и на половину и на его счетъ: тотъ же чудный … совсемъ не девический стихъ, таже нежность чувства и таже любовь къ родине».

Далі знаходимо інформацію про історію видання збірки «Досвітки». Вона вперше з'явилася у 1862 році у Санкт-Петербурзі, а вдруге з примітками автора у Харкові 1899 року. Тут же знову перераховуються подані Ганною Барвінок псевдоніми П. Куліша: Николай М., козакъ Белебень, Панько Небреха та інші, серед них і Невідомий. Також маємо інформацію, що у виданні буде багато портретів з родинного архіву письменника[21].

Крім того, у даних кореспонденціях дописувачі обговорюють пов'язані з видавництвом фінансові питання. Цікавими є відомості про виготовлення звичайних і подарункових екземплярів книг. Зокрема 10 примірників буде надруковано на дорогому венелевому папері, оскільки вони призначаються на подарунки «важным особам». Взагалі можна зробити висновок, що на кінець грудня 1907 року друк успішно просувається, тому перший том скоро вийде у світ. Ще одним цікавим моментом листа є повідомлення І. Каманіна, що йому наснився П. Куліш. Це він пояснює тим, що багато думає про письменника, особливо під час роботи з його творами[22].

Перший епістолярій за наступний 1908 рік, написаний аж у травні. З нього черпаємо інформацію про закінчення друку першого тому повного зібрання творів П.Куліша і відправку віддрукованих аркушів О. М. Куліш. Вказується, що до книги увійшли поезії письменника до 1879 року включно, які розміщено на 396 сторінках. Крім того, там буде ще 80 сторінок приміток і 16 сторінок зауважень. Таким чином загальний об'єм досягне 500 сторінок. З цього ж листа дізнаємося цікаві подробиці щодо підбору портретних зображень до кожного тому. Зокрема у першому планується помістити портрет Олександри Михайлівни з підписом «Ганна Барвінок 1866г.» рукою П. Куліша та його власне фото 1843р.[23].

Також заслуговують на увагу перші рядки листа, де сповіщається про отримання І. Каманіним чудового подарунка – рушника, на якому вишиті рядки з творів Пантелеймона Олександровича, що цілком можуть «служить эпиграфом къ его стихотвореніям» і тому можливо підуть у заголовок першого тому видання. Крім того тут же маємо дані про залучення до видання рукописів раніше невідомих творів автора, отриманих від приватних осіб.

З наступних листів дізнаємося, що в червні 1908 року перший том «Повного зібрання творів і листів П. О. Куліша» вийшов у світ і справив велике враження на громадськість. «Вишли красивые книжки, всемъ нравится. Все хвалять», – повідомляє І. Каманін. Книги розсилаються передплатникам. Подарункові екземпляри отримали О. М. Куліщ, І. Білозерський, І. Пулюй, В. Шанрок, О. Маковей та інші[24].

Наступна кореспонденція від 4 вересня 1908 року також вміщує важливу інформацію. Це зокрема коло передплатників видання, серед яких книговидавець М. Оглоблін, книгарні Д. Степаненка і Л. Ідзиковського. Також повідомляється про початок друку другого тому видання та появу у столичній періодичній пресі оголошень про вихід першого.

З листа датованого кінцем березня 1909 року отримуємо відомості про закінчення укладання третього тому творів П. Куліша, в «который будутъ помещены все стихотворенія, какия только известны…», і подання його до друку. З появою останнього, на думку І. Каманіна, вдалося воскресити найкращу сторону творчості письменника, і це дякуючи турботам і невтомній праці його дружини. Три перші томи видання упорядники планують продавати тільки разом, не виділяючи окремо якийсь один з них. До речі слід зауважити, що до 3-ї книги під назвою «Додатки до Дзвона» і «Додатки до Позиченої Кобзи» було включено передані Ганною Барвінок раніше невідомі поезії П. Куліша, датовані серединою грудня 1896 року. Цікаво, що на деяких з цих рукописів було виявлено помітку «Послано Кобринской» (такі вірші є у збірці «Дзвін»).

Тут же читаємо про підготовку до друку наступного тому, у якому будуть уміщені «драмы, сцены и представленія», що

відображають історичне минуле України. При цьому зазначається, що тираж даної книги буде становити 1000 примірників, всіх подальших – 500, бо «стихи будутъ покупатся больше, драмы и романы меньше, исторические и научные труды еще меньше»[25]. Найцікавішим моментом даного листа є точне визначення мети, яку поставили перед собою дописувачі: «сделать изданіе точным и представить таким Пант[елеймона] Ал[ександрови]ча, какимъ онъ былъ въ своей сущности, т.е. истинного Пант[елеймона] Ал[ександрови]ча».

З наступного листа, який на жаль не має початку, маємо інформацію про вирішення питання друку віршованого перекладу «Біблії» та поеми «Маруся Богуславка». Тут же ще раз обговорюється гонорар для редактора, але І. Каманін, ставлячи спільну справу вище грошової винагороди, не переймається його розміром і цілком довіряє думці О. М. Куліш з цього приводу.

Кореспонденції, датовані 1909 роком вміщують інформацію про процес видання наступного 4 тому, тираж якого через нестачу коштів скорочують спочатку до 300, а потім – до 100 примірників. Зазначається, що у липні цього року з'явився 3 том творів П. Куліша. Книга вийшла дуже велика за обсягом – 45 друкованих аркушів (понад 700 сторінок). Поряд з цим маємо відомості, що на видання відкрито передплату, але бажаючих дуже мало (близько 40, а пізніше 60 осіб), що призводить до збільшення ціни вдвічі – до 50 карбованців за том[26]. А у грудні, як видно з наступних сторінок, упорядники взагалі вирішують її закрити, бо віддрукованих примірників може просто невистачити на всіх, і тоді, на думку І. Каманіна, справа закінчиться ганьбою. Томи, які залишаться після забезпечення передплатників, планується продавати по збільшеній ціні: нові – по 50–100, а перші три і частину тиражу четвертого – по 7 карбованців за одну книгу (тоді як передплата становить 3 карбованці). Тобто можна сказати, що не зважаючи на самовіддану працю упорядників проблема коштів на даний момент стоїть дуже гостро. І. Каманін навіть думає у разі великих фінансових труднощів звернутися за підтримкою до Академії Наук[27] .

У листі від 9 липня 1910 року знаходимо відомості про зміст п'ятого тому видання і плани видати його до 27 числа цього ж

місяця – річниці з дня народження П. Куліша. Вказано, що до нього включено прозові твори, останнім з яких буде «Орися». Наступний шостий том розпочнеться «Чорною радою», яку друкуватимуть «на малорусском языке». Крім того наголошується, що в примітках обов'язково будуть згадані попередні видання роману[28].

З цієї ж кореспонденції дізнаємося про смерть Б. Грінченка і не надто приємний факт, що саме він «былъ непримиримый врагъ изданія и что все враждебные нападки на… редактированіе писались въ Кіеве подъ его диктовку». І. Каманін висловлює здивування і не розуміє причин такої поведінки діяча.

З листа, написаного через два тижні дізнаємося, що Київська Археографічна комісія ще досі не почала друк рукопису П. Куліша, відклавши початок даної роботи до осені-зими 1910 року. Тут же наявні відомості про підготовку урочистостей до річниці з дня народження письменника на його батьківщині.

Останній, із знайдених і фонді І Інституту рукопису НБУВ листів не має дати. Цінним моментом тут є остаточне узгодження змісту біографії П. Куліша, а також передмови, приміток і посвяти до книги. Можемо зробити висновок, що біографія є, на думку І. Каманіна, найголовнішим елементом у всьому великому виданні, а для нього самого – першочерговим завданням: «Біографія Пант[елеймона] Ал[ександрови]ча, обстоятельная исчерпывающая все и разъясняющая потомству характеръ, думы, творчество и дѣятельность славного мужа України… – …моя всегдашняя забота в эти годы. Я стремлюсь глубоко проникнуть в его, Кулиша, душу, чтобы перечувствовать то, что онъ чувствовалъ»[29]. Поряд з цим дізнаємося, що Ганні Барвінок вислано для ознайомлення зразок посвяти для видання, і І. Каманін чекає її дальших вказівок та побажань. З нею редактор консультується і стосовно інших важливих питань, зокрема кола осіб, яким слід надіслати повне зібрання творів П. Куліша в подарунок, оформлення оправ, кількості екземплярів для неї тощо.

Стосовно ж характеристики передмови та приміток читаємо наступне: «В придисловіи я даю только объясненіе пріемовъ принятыхъ при изданіи, а въ примѣчаніяхъ въ конце тома только о

внешней судьбестихотвореній, что же касается ихъ содержанія, смысла, ихъ идей,…эстетическогозначенія – все это будетъ въ біографіи»[30].

Отже, можемо зробити висновок, що на основі інформації, вміщеної у розглянутих вище епістоляріях, можна точно відтворити не тільки процес видання частини багатотомника П. Куліша (до шостого тому), але й атмосферу, в якій воно відбувалося, простежити особисті переживання, задуми і прагнення упорядників. Досить детально характеризується зміст і структура майже кожного тому, а також обставини їх комплектації. Взагалі ми можемо пересвідчитися наскільки важко, і в плані власних зусиль, і фінансовому, було підготувати це ґрунтовне і об'ємне видання.

Треба сказати, що, окрім цінної інформації про таку безпосередньо велику подію в історії літератури, як видання повного зібрання творів і листів П. Куліша, в епістоляріях І. Каманіна до О. М. Кулішмістяться цікаві характеристики особистості самого вченого. Так, зокрема бачимо, що йому притаманні такі якості, як надзвичайна акуратність, пильність у роботі з документами, професіоналізм, щире переживання за доручену справу, віддані ість їй, відповідальність і велика порядність. Саме ці риси цінують в ньому сучасники, які вважають, що саме він може підготувати справді гарне і серйозне видання. «Я боюсь напередъ хвалиться, – пише вчений, – скажу лишь, что стараюсь этого достичь и работаю со страхомъ и трепетомъ сознавая важность работы, геніальность моего героя и несправедлівость по отношенію къ ниму современниковъ»[31].

Окрім цього в одному з листів знаходимо інформацію про історичні події початку XX століття, сучасниками яких були дописувачі, зокрема революційний рух 1905 року. Як безпосередній очевидець, вчений дає власну оцінку наслідкам революції для українського народу і національного життя Києва[32].

Підводячи підсумок, треба сказати, що комплексепістоляріїв І. М. Каманіна до Ганни Барвінок, що зберігаються в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського мають значну інформативну цінність. На їх основі можна відтворити обставини та процес підготовки до друку і видання перших

шести томів повного зібрання творів і листів Пантелеймона Куліша. А крім того, вони дозволяють уточнити авторство і хронологію його віршів і прози та виявити псевдоніми, які він використовував.

Як джерело дані листи можуть бути цікаві насамперед для дослідників історії української літератури XIX століття, бо вміщені в них відомості дозволяють уточнити багато фактів стосовно творчої спадщини одного з найвідоміших вітчизняних письменників. Також в них наявні деякі деталі громадського життя Києва на початку XX століття та характеристики, що доповнюють особистісний портрет автора кореспонденцій.

Нижче ми подаємо один з листів І. М. Каманіна до Ганни Барвінок, виявлених у Інституті рукопису НБУВ.

Лист друкується за автографом. У квадратних дужках розкрито авторські скорочення і непрочитані фрагменти тексту. Згідно норм сучасного правопису виправлено деякі слова та вирази, написані разом чи окремо, (типу «нетільки» «ИКаман[ин]», «у вечері», «що дня»). Мовностилістичні особливості та авторську лексику документу збережено. Внесені наступні правки орфографії: 1) знято твердий знак у кінці слів; 2) *ѣ* замінений літерою *е*; 3) *ы* в українських словах замінено на *и*, а *и* – на *і* всередині слів та на *ї* у кінці; 4) буквосполучення *еи* змінено на *єї*, а *йи* – на *ї*; 5) російські букви э та *е* замінено українськими відповідниками; 6) в деяких словах *ь* замінено апострофом. У примітці у кінці листа подана легенда (місце його зберігання).

З паперів І. М. Каманіна

30 січня 1905 року

Високоповажана й дорога пані добродійко
Олександра Михайловна!

Правду Вы кажите, що моя «мовчанка не раз все повторяєцця […] і не даром» Я вже писав Вам, що занедужав перед Різдвом; на свята різдвяні трошки полегшало, а з 12 січня знов стало дуже не добре мені; застудив головуі все тіло стало боліть, а найбільше уши. Хожу до дохтора усяк[ий] божій день і щодня роблю своє

діло у в Архіві. Тільки не вихожу з хати увечері, тепер знов мені лучче. Но як не було мені худо, я роботи своєї не кидав и доглядаю и руководжу писарями, що переписують твори Пант[елеймона] Ол[ександрови]ча.

Я б вже й сам хотів, щоб скорійше зібрать все докупи, але не так скоро робицця, як мені хочецця. Рукописи Пант[елеймона] Ол[ександрови]ча і усі ненапечатані его «письма», листи – закінчаюцця перепискою. Не мало вже переписувано й печатаного. Печатане скорійше копируєцця. Попереду ж треба кінчать з рукописами. Але ж і багато понаписував Пант[елеймон] Ол[ександрови]ч!

Скоро цензурні кандали здіймуться зо всіх малорусських творів, – тоді прийдецця забути усего Шекспира і Байрона і видання творів Пант[елеймона] Ол[ександрови]ча будемать величезні розміри. Тоді [П.] Кулішустане перед борачем української літератури у всьому своєму виличію тоді і д. [І.] Франку треба буде ограничити свій відзив об музі Пант[елеймона] Ол[ександрови]ча. Д[обродій] [І.] Франко забуває, що все на світі старіє. І [О.] Пушкін і [М.] Гогольтеж […] постаріли; постаріє і [П.] Кулиш, і сам д. [І.] Франко. Тільки тим і розняцця писатели, що одні старіють швидко, а другі довго, довго світять людям. І муза [П.] Куліша довго буде невмируща. Що до його поезії, то у їй усе йде, як треба. Поезія молодих літ повна більш гарячого чуства, ніж поезія человіка в 60-70 літ. Це треба не забувать оцінюя твори генія. Але творцем слова геній зостаєцця незминяючимя […] […] і у цім його значення у історії літератури. Треба ж не забувать и того, що потомки завжди повинні буть вище своїх предків. З сего слідує, що писателя треба оцінювать, рівняя його з его предками, а не потомками. І [П.] Куліша треба цінити по тому, що було до його и що він зробив, а не потому що сталося опісля його, бо то, що робицця опісля його, не залежить від його, а складаєцця під впливом і других причин. Історику треба тільки показати як широк був вплив писателя на його преємників. Того-то мене і не турбуютьтакі відозви об [П.] Куліші, як [І.] Франків. Я казав, що усякий писатель старіє.

Состарився й [В.] Шекспир, и цінити його тепер треба умію-

чи. Але у нас ще соромляцця признати, що [В.] Шекспир зостарився. Його молодять тільки переводчики, що раз у раз перекладають на нову мову. Но старость писателя не зміншшує його несмертельної слави за заслуги для потомства.

Теперъ поговорімо об свому ділі.

Гроши пятьдесят карбованців я получив і скоро (у конці цієї неділі) усі роздам перепищикам, а потому знов прошу Вас прислати на росплату за роботу. Квитки у мене усі сохраняюцця, і відчит у мене всигда готовый

Ів[ану] Ів[ановичу] Білозерьському завтра або послізавтра пишу подрібно на його запитання об музеях.

Друкования 2-го тома «Материалов по истории возсоединения Руси» як я Вам писав задержалось із-за формалізму Археограф[ічної] коммісії, де седить [О.] Левицькій, але не Нечуй Ив[ан] Семеновичъ, а Левицький Орест Іванович, родич прохф[есора] [В.Б.] Антоновича. Це дві разні особи. Скоро мабуть начнемо. Я думав, що діло устроїцця до Нового року, вони тягнуть до Пасхи.

Хай їм усячина!

Простіть мене, будьтеласкови и пишіть обо всім, що Вас турбує. Бажаю Вам від щирого сердця здоров'ячка и зостаюся з великою шанобою прихильністью до Вас найпокорнійшим слугою.

І. Каман[ін]

Що то робитцця на білому світі і що то буде. До чого ми дійдемо? Хаос, тай годі![33]

Усім Вашим близьким рідним знайомим мені, незесенько вклоняюсь[34].

ІР НБУВ. – Ф. 1. – № 49730. – Арк. 13–14.

[1] *Мицик Ю. А.* Листи І. М. Каманіна до М. С. Грушевського// Українське архівознавство: історія, сучасний стан та перспективи. – К., 1997. – С.209-212.

[2] В Інституті рукописуНБУВ (Фонд І) зберігається 33 листи І. Каманіна до О. М. Куліщ а в Інститутілітератури(Фонд 19) – 54 листи І. Каманіна і 399 листів О. М. Куліщ

[3] Інститут рукописуНаціональної бібліотеки України ім. В. Вернадського. – Ф. І. – № 49732. (лист від 14 квітня 1905р.). – Арк. 16-17.

[4] Там само. – № 49735.(лист від 16 березня 1901(1)р). – Арк. 23зв.
[5] Там само. – № 49724 (лист від 15 квітня 1903р.). – Арк. 1.
[6] Там само. – № 49725 (лист від 17 жовтня 1903р.). – Арк. 3.
[7] Там само. – Арк. 3зв.
[8] Там само. – Арк. 3зв.-4.
[9] Там само. – №49726 (лист від 30 квітня 1904р.). – Арк. 5.
[10] Там само – № 49728 (лист від 14 листопада 1904р.). – Арк. 9зв.
[11] Там само. – № 49731 (лист від 28 березня 1905р.). – Арк. 16зв.
[12] Там само. – № 49732 (лист від 14 квітня 1905р.). – Арк. 18.
[13] Там само. – № 49730 (лист від 30 січня 1905р.). – Арк. 13.
[14] Там само. – № 49731. – Арк. 15-15зв.
[15] Там само. – № 49734. – Арк. 22-22зв.
[16] Там само. – № 49738. – Арк. 29-30.
[17] Там само. – № 49740. – Арк. 34.
[18] Там само. – № 49741 (лист від 15 січня 1907 року). – Арк. 35-35зв.
[19] Там само. – №49742. – Арк. 38-38зв.
[20] Там само. – № 49743. – Арк. 40-40зв.
[21] Там само. – № 49744. – Арк. 42.
[22] Там само. – № 49756. – Арк. 73зв.
[23] Там само. – № 49745. – Арк. 43зв.
[24] Там само. – №49746. – Арк. 46.
[25] Там само. – № 49748. – Арк. 50зв-51.
[26] Там само. – № 49750 (лист від 7 липня 1909 року). – Арк. 58-59.
[27] Там само. – № 49751 (лист від 26 грудня1909 року). – Арк. 60-61.
[28] Там само. – № 49752. – Арк. 62-62зв.
[29] Там само. – № 49755. – Арк. 68.
[30] Там само. – № 49755. – Арк. 69зв.
[31] Там само. – № 49741 (лист від 15 січня 1907 року). – Арк. 36.
[32] Там само. – № 49733 (лист від 9грудня1905 року). – Арк. 19-19зв.
[33] Речення дописане вгорі на звороті аркуша 14.
[34] Речення дописане з лівого краю на звороті аркуша 14.